

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 054-4436366, פקס: 09-9579540
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 161 יולי 2020 תמוז תש"פ

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

מחנה הריכוז הגרמני לשעבר פלשוב

כל מחנות הריכוז ומחנות המוות שהקימו הגרמנים על אדמת פולין היו לאתרי זיכרון. אחד נשכח. מחנה הריכוז פלשוב שבקרקוב עדיין משמש את האוכלוסיה המקומית כ"שטח ירוק" לטיולים ולמשחקים. המקום שבו סבלו ונרצחו בני המשפחות שלנו עדיין לא זכה להנצחה. יש אמנם מספר שלטים (לא גדולים) המזכירים את המקום, ויש גם 16 שלטים גדולים יותר עם תמונות של מה שהיה,

אך על שטחיהם של שני בתי הקברות היהודיים ואפר הנרצחים מטיילים חיות מחמד. עד מתי יהיה עלינו להמתין להנצחה ראויה?

מי יודע?

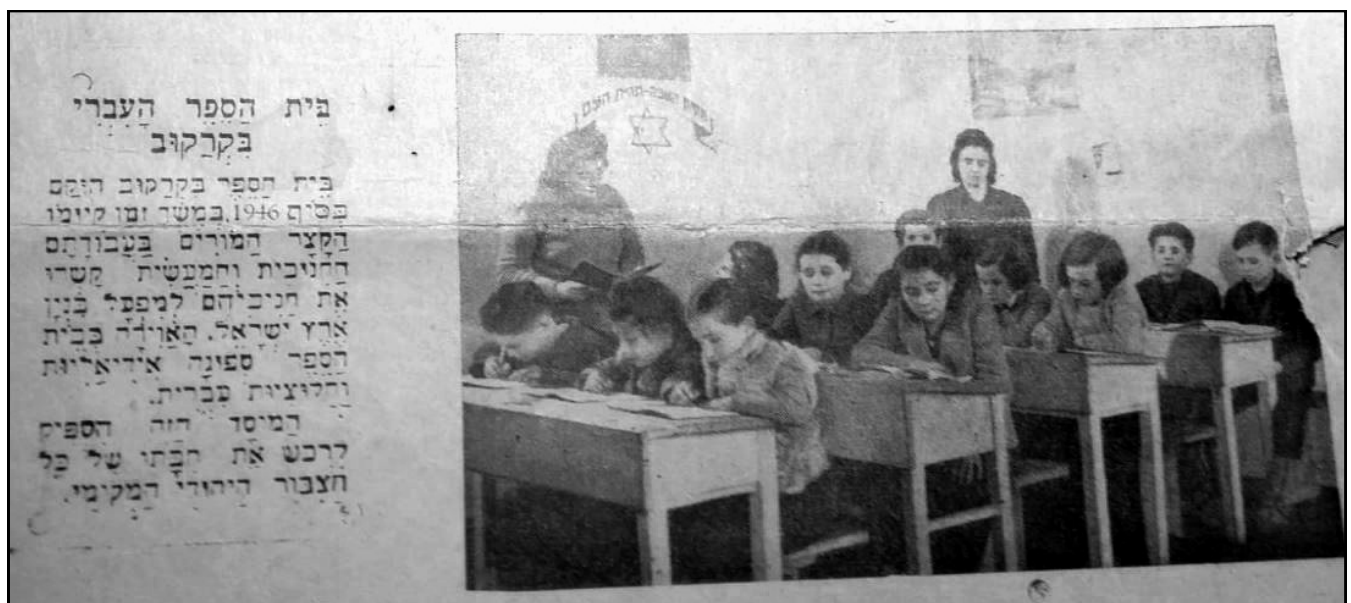
ב-22 בדצמבר 1942 ביצעו צעירים יהודים חברי תנועות נוער פעולות התקוממות נגד האויב הגרמני, פעולות זידועות בשם "ציגנריה". בפעולות אלה נהרגו מספר גרמנים, אך כתוצאה מהלשנה נתפסו חלק מהצעירים היהודים שביצעו את הפעולה, והם נרצחו על ידי הגרמנים. בין הנרצחים ברחוב ז'ולבסקי 5, בדירה שהייתה המפקדה של אי"ל, היו יהודה (אידק) טננבאום, בן דודו של יהודה אורנשטיין מראשי תנועת עקיבא, ודולק ליבסקינד ממפקדי הארגון היהודי הלוחם. דולק ירה בגרמנים ואת הכדורים האחרונים שמר לעצמו ועבור חברי יהודה טננבאום. האם ידוע היכן נקברו?

חנה אלבה, נכדתו של יהודה אורנשטיין

בגליון ב', שבט-אדר תש"ז של חברי, עתון לילדי ישראל שראה אור בהוצאת המשרד לחינוך ולתרבות עברית על ידי מרכז "החלוץ" בפולין התפרסמה ידיעה על בית הספר העברי בקרקוב וכך נכתב:

"בית הספר בקרקוב הוקם בסוף 1946. במשך זמן קיומו הקצר המורים בעבודתם החינוכית והמעשית קשרו את חניכיהם למפעל בנין ארץ ישראל. האווירה בבית הספר ספוגה אידיאליות וחלוציות עברית. המוסד הזה הספיק לרכוש את חיבתו של כל הציבור היהודי המקומי."

האם בין יוצאי קרקוב יש מי שלמד בבית ספר זה ויכול להוסיף מחוויותיו?

בית הספר העברי בקרקוב

בית הספר בקרקוב הוקם בסוף 1946. במשך זמן קיומו הקצר המורים בעבודתם החינוכית והמעשית קשרו את חניכיהם למפעל בנין ארץ ישראל. האווירה בבית הספר ספוגה אידיאליות וחלוציות עברית. המוסד הזה הספיק לרכוש את חיבתו של כל הציבור היהודי המקומי.

"הבורסה" של נתן בן יוסף

נולדתי בקרקוב ותקופה מסוימת חייתי בה עם משפחתי, עד שעזבנו את העיר ועברנו לקלוואריה, לחיות בקרבת משפחתה של אמי. מספר התושבים היהודים בעיירה היה כ-500 נפש, רובם סוחרים ובעלי חנויות. משפחת אמי היתה בעלת מאפייה וחנויות דגים. האנטישמיות בקלוואריה הורגשה היטב בבית הספר וברחובות העיר, וילד יהודי שמע לא פעם הערות כמו "לך מפה יהודי, מה אתה עושה כאן?" פעמים רבות ילדים יהודים הוכו בבית הספר, וגם אני חזרתי לא פעם הביתה עם חבורות בראשי. לבד ממורה אחד או שניים, המורים נטו לאנטישמיות, והרגשנו היטב את יחסם הרע לילדים יהודים. החיים היו קשים מאוד, אבל חיינו שם.

משפחתו של אבי גרה בקרקוב והוא היה קשור לעיר גם בקשרים מקצועיים. אבי עבד כנגר בנגרייה המשפחתית ששכנה בחצר מאחורי בית הסבים שלי ברחוב פודבז'יה 2, ממש ליד בית הכנסת הטמפל. אנחנו גרנו ברחוב גרטרודה 8, ושם גם נולדתי.

כל זמן שאבי היה בחיים היינו מסודרים, אך כשנפטר הכל השתנה. הייתי בן שמונה במותו, צעיר ילדי המשפחה. אמי, שני אחיי המבוגרים ואני נשארו בחוסר כל. אחיי היו כבר בעלי מקצוע ועבדו, ורק אני עדיין הייתי תלמיד בית ספר. מותו של אבי והשינוי הדרסטי במצבנו הכלכלי גרמו לי להלם מוחלט, והשתנית מאוד. מילד שובב וערני שנמצא שעות רבות ברחוב ומשחק כדורגל נהפכתי לילד שקט, יושב בית וצמוד לאמא, שקיבלה את המצב קשה מאוד וחלתה. למשפחתי לא היו כלים להתמודד עם המצב ולהחזיר אותי לתפקוד.

בית היתומים

חיפשו עבורי מסגרת והיא נמצאה בית היתומים ברחוב דיטלובסקה 64 בקרקוב. כחצי שנה לאחר מות אבי עברתי מקלוואריה לבית היתומים בקרקוב והתחלתי להתאושש, לפתוח עיניים ולראות את הסביבה.

הלימודים בבית הספר היסודי ברחוב מיודובה 36 שיפרו מאוד את מצבי. זה היה בית ספר כללי בשפה הפולנית, בית ספר טוב שהתנהל במבנה מלבנים אדומות, בקרבת בית העלמין היהודי מיודובה. מנהלי בית היתומים תמכו מאוד. המנהל היה מאוד אבהי והמנהלת אמהית, וזה הפיג אצלי את המתח שבו הייתי שרוי וסייע לי לחזור לחיים רגילים, כי המוסד נתן הכשרה מצוינת לילדים.

אמי לא היתה יכולה להישאר לבד בקלוואריה, וכשנה לאחר שעזבתי חזרה לקרקוב לדירתנו בת החדר וחצי שברחוב גרטרודה 8 בחצר. למרות הקירבה לבית היתומים אמי באה לבקרני לעתים רחוקות משום שלא היה לה זמן. היא התמודדה עם בעיות קיום רציניות, נעזרה באחיה ובאחותה, והייתה צריכה למצוא כל הזמן פתרונות למצוקותיה.

המעבר ל"בורסה"

סיימתי את בית הספר היסודי ב-1932, בגיל 12, ועברתי ל"בורסה". המעבר היה פשוט משום שהיה הסדר בין הזקלד (מוסד בית היתומים) ל"בורסה", ובתום בית הספר היסודי חלק מהתלמידים עברו אליה.

שלט לכבודו של זיגמונט אלכסנדרוביץ, "אב היתומים" הפטרון של הבורסה

הייתי אז כבר יותר בוגר ועצמאי ומודע לכך שאני צריך לבנות ולכוון את עצמי לבד. 12 היה גיל צעיר מדי לעבוד, ולכן שלחו אותי ללמוד בבית הספר המקצועי שליד הגימנסיה העברית ברחוב ב' וזוהי, שם למדתי במשך שנתיים מכניקה עדינה. ניסו לשלוח אותי לעבוד בספרות אבל זה לא התאים לי, ולא הצלחתי בזה.

לא הייתי הצעיר היחיד ב"בורסה" שלמד בבית הספר המקצועי ולא עבד, היו עוד שניים-שלושה חניכים כאלה. למרות שבית הספר היה בחצר הגימנסיה, לא היה לנו שום קשר עם תלמידי הגימנסיה ולא ראינו אותם. אנחנו למדנו בבניין בחצר והם למדו בבניין הכללי ונכנסו לבית הספר מכניסה אחרת.

הלימודים בבית הספר המקצועי היו בפולנית, אך רוב התלמידים היו יהודים ומיעוטם גויים. המורה המקצועי היה גוי שלא אהב אותנו משום שאנחנו יהודים. הלימודים שבו את לבי מהרגע הראשון, ופיתחתי שתי אהבות: למידה וקריאת ספרים. הייתי מכור לספרים ולפעמים שכחתי להגיע הביתה, כי הלכתי בדרך וקראתי. מצאתי מקומות לשאול ספרים חנם, ואולי זה היה בגימנסיה. כבר אינני זוכר.

שכר הלימוד לבית הספר שולם על ידי ה"בורסה", והכל התנהל תחת כנפיו של אלכסנדרוביץ. הוא היה איש ענק. הוא היה הכל ועשה דברים ענקיים. אלכסנדרוביץ היה בקשר הדוק עם אנטנברג, מנהל ה"בורסה", ועם המחנכים האחרים, והם דאגו שכל חניך יקבל טיפול אישי המתאים לו. גם החיים הדתיים והמסורתיים היו כאלה שאפשרו לכל אחד, בגבולות מסוימים, לבחור את דרכו ללא כפייה.

(המשך בעמוד הבא)

"הבורסה" של נתן בן יוסף

בשבת היה קידוש, שרנו זמירות ושירי שבת, ומי שרצה הלך להתפלל בבית כנסת. אני לא הלכתי לבית כנסת. בכל יום לפני ארוחת הבוקר היה זמן לתפילה ולהנחת תפילין באולם הכניסה, וכל אחד היה אחראי לזמן התפילה שלו.

אני לא יכול לשכוח את המקרה של ברל זינגר. הוא הגיע ל"בורסה" זמן קצר אחרי, בחור חרדי שלחיו מעוטרת בפיאות ארוכות. תחת בית השחי הוא החזיק כל הזמן תפילין, סידור וטלית. הוא נראה שונה ומוזר מכולם ובלט בהופעתו. עבר כשבוע מאז שהגיע ובוקר אחד ברל הופיע בלי פיאות. דומני שמישהו ב"בורסה" גזר בלילה את פיאותיו ללא ידיעתו. זה הטביע בי חותם עמוק וקשה מאוד.

גם חיי ב"בורסה" לא היו כל כך קלים משום שהייתי יוצא דופן בדעותי הפוליטיות. רוב החברים היו בתנועת "השומר הצעיר", וגם אני בשנתי הראשונה הייתי חבר התנועה והלכתי למועדונה, שהיה באחת החצרות ברחוב דיטלובסקה.

השינוי בחשיבה נוצר בעקבות הקריאה הרבה, שפתחה בפני עולמות חדשים. הושפעתי מאוד מהספר "מלחמת היהודים" של לאון פויכטוונגר, והגעתי לתובנות חדשות בנוגע למקומו של העם היהודי. הבנתי שמקומי אינו ב"שומר הצעיר", משום שבתנועה זו חינו אותנו שיש לנו, כיהודים בפולין, זכויות ושעלינו לעמוד עליהן. אמנם בעתיד נעלה לארץ ישראל, אבל זה ייקח זמן, וכל עוד אנו בפולין עלינו לעמוד על זכויותינו. לא דובר שם על הקמת מדינת יהודים ושמקומנו רק בארץ-ישראל. הצטרפתי לקבוצת נוער בית"ר, שדגלה ברעיון שמקומם של היהודים הוא במדינת היהודים בארץ-ישראל, וצריך להגשימו עכשיו. בגיל 13 התחלתי בפעילות אינטנסיבית בתנועת בית"ר.

מועדון בית"ר היה בכיכר וולניצה, ובני נוער רבים הצטרפו אז לבית"ר, אך היה קשה מאוד להיות בית"רי בתוך האווירה הכללית. ב"בורסה" הייתי הבית"רי היחיד. אבל ברוח הסובלנות שהיתה נהוגה ב"בורסה" קיבלו גם את זה. הייתי פעיל בכל מיני תחומים, ובעיקר בתחום הכתיבה. הוצאתי עיתון קיר וכתבתי מחזה שהוצג כמה פעמים. בחוגים ב"בורסה" כמעט ולא השתתפתי. עברית ידעתי מתקופת הלימודים ב"חדר".

את אלכסנדרוביץ' הכרתי כשהגעתי ל"בורסה". השם אלכסנדרוביץ' נישא שם בפי כל. הוא היה ידוע כתומך, כנדבן וכבעל אמצעים. הוא נהג לגשת לכל אחד מהחניכים, להתעניין ולשאול: "מה שלומך? איך אתה מרגיש? מה המצב שלך?" הקשר לא ניתק והוא המשיך לדאוג לחניכים גם אחרי שעזבו את ה"בורסה". כשסיימתי את בית הספר המקצועי עזבתי את ה"בורסה", ולא נותר לי זמן רב להיות עמו בקשר.

עזיבת ה"בורסה"

בגיל 17 עזבתי את ה"בורסה", מצאתי עבודה, הרווחתי טוב, גרתי עם אמי ויכולתי לעזור לה. עבדתי במפעל לייצור מברשות שיניים ששכן בבניין מגורים במרכז קזימיר, בתוך דירה שבה היו חדרים רבים. המפעל היה של יהודים, וכשהתקבלתי לעבודה כבר עבדו בו פועלים כשנה עד שנה וחצי.

הגעתי כבוגר בית ספר מקצועי במכניקה עדינה, והמהנדס אמר לי שהגויים מטומטמים ולא יודעים לעבוד. הוא מינה אותי למנהל העבודה, שמדריך את הפועלים ומוביל את העסק. אבל לא נשארתי במפעל זמן רב, וכבר בגיל שמונה עשרה וחצי עליתי ארצה.

ההכנות לעלייה

חיידק ארץ ישראל לא נתן לי מנוח, וכשרק התחלתי להרוויח והיתה לי אפשרות אמרתי לאמי שאני רוצה לעלות לארץ ישראל. זה היה מורכב: כדי לעלות לארץ היה צורך לקבל רישיון עלייה, סרטיפיקט. לאלכסנדרוביץ' היו קשרים רבים והוא סידר סרטיפיקטים לכמה מבוגרי ה"בורסה". התחלתי להכין את עלייתי ארצה, באתי לאלכסנדרוביץ' וביקשתי שיעזור לי. הוא אמר לי: "אני מוכן לעזור לך, אבל יש בעיה אחת - אתה בית"רי. אני יכול לעזור לך רק אם תשנה את התנועה שאלה אתה משתייך". לזה כמובן לא יכולתי להסכים בשום פנים ואופן.

זו לא היתה הפעם היחידה בחיי שההשתייכות לתנועת בית"ר חסמה בפני אפשרויות. לא ידעתי מה לעשות ואיך אוכל לעלות ארצה. שמעתי על העלייה הבלתי לגלית, אבל גם כדי לעלות בדרך הזאת היה צריך לשלם אלף זלוטי שהיו הון תועפות. גרתי אז עם אמי ונתתי לה את כל משכורתי.

בינתיים הצטרפה אליה גם סבתי, שהגיעה ב-1937 עם קרובי משפחה מגרמניה. הם המשיכו בדרכם לאנגליה, וסבתי נשארה בביתנו עם אמי. אלף זלוטי אז היה כמו מאה אלף שקל ויותר בימינו. לא יכולתי להגיד לאמי שאני נוסע, ומלבד הפרידה ממני גם לבקש ממנה כסף לנסיעה, וגם לומר לה שלא תהיה לה תמיכה כספית. זה היה בלתי אפשרי. למרות הקשיים שהעלייה שלי תגרום לה, אמי נחלצה לעזרתי. היא כתבה לדודי שחי באמריקה, והוא שלח לי את הכסף לנסיעה.

העלייה לארץ ישראל

השנה היתה 1938, הבריטים לא נתנו רישיונות כניסה לארץ מעבר למספר מאוד מוגבל, ולכן התפתחה העלייה הבלתי לגלית. המטרה היתה לטשטש את מסלול הנסיעה, כדי שהבריטים לא יידעו עליו ולא יוכלו לעצור את העולים שבדרך.

ביום המיוחל הגעתי עם חבר לתחנת הרכבת בקרקוב. כדי לשמור על סודיות ביקשתי מאמי שלא תלווה אותי. הפרידה ממנה היתה אחת החוויות הקשות שעברתי בחיי. חשבתי שהיא נשארה בבית, אבל כשישבתי בתוך הרכבת ראיתי אותה מהחלון, והבנתי שהיא הלכה אחרי מבלי שהרגשתי. נופתי לה בידי דרך החלון, וזו היתה הפעם האחרונה שראיתי אותה. גורלה היה כגורל יהודי קרקוב. את דרישת השלום האחרונה ממנה קיבלתי מחברה, שראתה אותה בפעם האחרונה בגטו פודגוז'ה, באוגוסט או ספטמבר 1942.

העלייה לארץ ישראל ארכה יותר מחצי שנה. הרגע הגדול הגיע בערב יום כיפור 1938. התפללנו "כל נדרי" וירדנו לחוף.

מתוך: **אב היתומים**

סיני זיגמונט אלכסנדרוביץ' ו"בורסת" היתומים מרחוב פודבז'ה 6 בקרקוב

יהודים בקרקוב, אחרי המלחמה

החיים הדתיים אחרי המלחמה

מאמרו של ישראל גונינסקי, לימים גונן, על החיים הדתיים של קרקוב אחרי המלחמה, התפרסם ב"ביליטין" של הציונית הדתית (אז "המזרחי ותורה-ועבודה"), עיתון שראה אור בלודז', ועורכו היה אליעזר רובינשטיין.

"שונה היא העיר קרקוב מכל ערי פולין, ושונים הם יהודי קרקוב מכל יהודי פולין. שם אתה מוצא את כל הניגודים שאפשר רק לחלום עליהם. שם אתה מוצא יהודים מתבוללים וחסידים בלץ ובבוב, חפשיים הבאים לבית הכנסת ביום קדוש במכונית ויהודים לבושי שטריימלעך וקפוטות משי, מנהיג של פועל ציון שמאל שלא החסיר אף תפילת מנחה אחת, וד"ר ציוני המוסר את נפשו על גבאות בבית כנסת, חסידים קנאים הקורעים לגזרים את כרוזי "קרן הישוב" ואת הטיפוס הגליצאי, האינטליגנטי והדתי כאחת. רבת גוונים היא איפה יהדות קרקוב, ומעניינת מכל הצדדים.

המרכז הרוחני-דתי של קרקוב העיר היא רחוב מיודובה, שבו נמצאים בית הכנסת הגדול "הטמפל" שבו כהן הרב ד"ר יהושע טהון ז"ל, בית המדרש של חסידי בלז ובבוב, המקווה החדשה שנבנתה זה עתה בחצר בית הכנסת, מקווה מודרנית לפי המכניקה החדשה ביותר, וכמו שאומרים שלא רק היצר טוב אלא אפילו היצר הרע מושך אל המקוה, בית "המזרחי" שבו נמצא הסניף המקומי, הקיבוץ של "תורה ועבודה", בית הילד ובית המדרש של המזרחי, ומולו בית הכנסת של "הקופה" שבעזרת הנשים עשו להם אנשי האגודה את מעונם.

מלא אנשים הוא רחוב מיודובה. שמיני עצרת וזיכור היום. יהודים אצים רצים למקומות התפילה. בתוך הקהל נראה לפתע יהודי חבוש שטריימל עם כל דקדוקיה, עם "זנבות" וקצוות וקפוטות משי, מאיץ לבית הכנסת. מספרים כי בקרקוב ישנם כעשרה שטריימלעך, האזרחים מביטים עליהם וקורצים עין, אבל אין הם מעיזים להביע בפומבי את אי נעימותם בכך. נזכרו בטח באותם האלפים שטריימלעך שמלאו את רחובות קרקוב לשעבר ביום חג ומועד. יחידה היא העיר קרקוב כיום בפולין, במראה השטריימלך ברחובותיה.

בעת "הזכרת הנשמות" נמצאו בבית הכנסת כאלפיים איש. הרב דמתא מנשה יעקב לברטוב נשא נאום לפני "זיכור" ובין השאר אמר: "וקראתם דרור בארץ ושבבתם איש אל אחוזתו – אימתי אפשר לקרוא דרור כל זמן שעם ישראל לא שב עדיין אל אחוזתו בארץ-ישראל". דבריו הועילו בהרבה להצלחת מפעל "זיכור" של הקרן הקיימת לישראל ועשו רושם גובר. בבית המדרש של המזרחי צר המקום מלהכיל את כל המתפללים, ומתפללים לכן במסדרון ועל המדרגות.

אופייני מאד הוא בית המדרש של החסידים, והקול-קורא של "קרן הישוב" {הקרן האגודאית למימון התיישבות בארץ-ישראל} שהכניסו לתוך בית המדרש נקרע לגזרים, יחד על כן צעיר אחד מתוכם קרע את כל הכרוזים שנמצאו במעון האגודה. עד לידי כך גדלה שנאתם לציון. חבל מאד שלא למדו כלל מלקח החורבן הנורא. אבל לעומת זאת, ביום שמחת התורה, שמחתם גדולה יותר מכולם, ועד לפנות ערב נמשכו אצלם ההקפות

לפי נוסח סאנז. ב"מזרחי" ערכו בשמחת תורה מסיבה נהדרה, קולות השירה בקעו מכתלי המעון הרחק הרחק לרחוב, באחת ניכר היה כי שמחת תורה היום לישראל.

"תלמוד תורה" נמצאת בקרקוב והיא בנוסח ישן נושן, כמו שהיה זה לפני מאתיים שנה. בעזרת הנשים של בית הכנסת, בפינה ליד החלון, יושב לו הרבי עם תלמידיו ולומד. בחצר פגשתי בילד קטן שפיאותיו הארוכות והמסולסלות מתחת לאזניים שמשך את תשומת ליבי. לשאלתי ענה כי לומד הוא "יורה דעה" בתלמוד התורה. לא האמנתי למשמע אזני, ילד בן עשרה וכבר הוגה ביורה דעה, חומש וני"ל למד כבר לפני ארבע שנים, מסכת חולין למד לפני זה ומתעניין ב"בשר וחלב". כזו היא דרך החינוך בתלמוד תורה. "למדן" בן עיירה. גם זה בקרקוב.

הקהילה הקדושה בקרקוב נמצאת בבניינה שלפני המלחמה, ברחוב קרקובסקה, בבניין חדש שתיקנו אותו זה עתה. הדיוטא הראשונה תפוסה על ידי בית הספר "תרבות". הקהילה מתנהלת לפי הנוסח הגליצאי הישן, בפרלמנטריות ובירוקרטיה, כיאות למוסד חשוב זה.

יו"ר הקהילה הוא חברנו נפתלי טוכפלד, המזכיר הראשי הוא חבר מרכז המזרחי ענגעלהארד, ופרנסי המזרחי הם שיינמן ויקר. בקהילה מיוצגים באופן פריטטי, האיחוד של הכלל הציונים, האגודה והמזרחי, אבל החיים הדתיים מתנהלים בעיקר על ידי המזרחי. חברי המזרחי הם גבאי בית הכנסת הגדול ובית הכנסת של הרמ"א שנחנך זה עתה.

על יד הקהילה נמצא בית תבשיל תחת הנהלת הח' לנדוי. בית התבשיל מוציא בכל יום ויום לערך מאתיים ארוחות. הקהילה משתתפת גם באחזקת ה"מושב זקנים" שעל יד הוועד המקומי. פעילות רבה הראה הוועד המיוחד מטעם הקהילה לבתי הכנסת, בראש הוועד עומדים שוב חברי המזרחי, הח' ענגעלהארד והח' וויץ, הם שהעבירו על ימי החג תיקון גדול בבית הכנסת הגדול, וכמו כן תיקנו מחדש את בית הכנסת של הרמ"א שהיה חרב עד הנה, ומכבי האש עשו להם מחסן שמה לצרכיהם. רק אחרי השתדלויות רבות הצליחה הקהילה לקבל את הבניין חזרה, ואחרי תיקון יסודי, שוב נתמלא בית הכנסת של הרמ"א מתפללים.

פגישתי עם גבריטיג, אהרון פרייברג

אהרון פרייברג (1908-1992)

יותר – ליטוש השירה היידישית. אני זוכר אותו כאדם המהלך תמיד כשחליל קטן בכיסו, ומוכן תמיד לכתוב שיר חדש. יחד איתו הלכה אחותו של שכטר, שהיה לה כישרון מוזיקלי והיא שרה את שיריו.

חווייה אחת נשארה חרותה בזיכרוני עד היום הזה. באותה תקופה פעל בקרקוב תיאטרון חובבים, שמידי חודש היה מעלה הצגה חדשה. קבלת כרטיס כניסה לערב הבכורה היתה נחשבת לכבוד גדול. נכנסו לפי הזמנות שנשלחו ליבעלי בתים ולאיינטליגנציה היהודית כולה. המסמר של כל הצגה כזו היה שיר חדש של גבריטיג. באחד מאותם ערבי בכורה, תוך כדי ביצוע אחד משיריו, קם גבריטיג ממושביו באולם, עלה על הבמה, הפסיק את שירת השחקנים, וצעק להם: 'אתם מזייפים!'. הוא העלה לבמה נערה, אותה אחות של שכטר, נתן לה את טון הפתיחה, והיא שרה לבדה את השיר, כשכל השחקנים עומדים סביבה. בגמר השיר אמר גבריטיג לשחקנים: 'אתם יכולים להמשיך'.

כזה היה גבריטיג, וכזו הייתה התקופה.

גבריטיג, שלימים נודע כמשורר יידישאי גדול. משחר נעוריו היה פעיל בתנועה ובמפלגה, בתחילה ביידישע סוציאל דמוקרטי, ולאחר מכן ב'פועלי-ציון'.

כאשר פגשתי בו כבר לא עסק בנגרות. הייתה לו חנות של רהיטים עתיקים ברחוב מרכזי סואן בקרקוב. מאחורי החנות היה חדר שהכניסה אליו הייתה מהחצר. החדר הזה היה קצת חשוך, עמד בו פרימוס ועליו קומקום מים לשתיית 'א' גלעזעלי' תה (כוס תה) עם 'קלעצל צוקר' (קוביית סוכר).

אין אני יודע כמה קונים פתחו את דלת הכניסה לחנותו במשך היום אבל לחדר האחורי הייתה תנועה ערה של אנשים למפגשים על כוס תה. לא פעם כשהייתי ממחר לדרכי ברחוב היה גבריטיג עוצר אותי לשיחה חטופה, שסיומה היה: 'אתה בוודאי זוכר שקוביות הסוכר מחכות לך תמיד'... ואני נהגתי, בעוברי ברחוב, להיכנס לחנות, פעם כדי לרתום אותו לפעולה כלשהי בקיבוץ ההכשרה ופעם לשיחה קלה על שיר חדש שלו, או לשיחת רכילות על הנעשה אצל אחרים. על הקורה אותו ועל מצבו אף פעם לא דיבר. כאשר שאלתי אותו מצא תמיד דרך להתחמק מתשובה.

עיקר עיסוקו בתקופה זו היה כתיבת שירים ללהקות כמו 'וילנער טרופע', 'אררט' ואחרות. שיריו שולבו בהצגות שלהן. לא היה אמרגן שידאג לענייניו הכספיים. הלהקות עבדו תמיד בגרעונות והוא לא קיבל מהם פרטות.

גבריטיג חי חיי עוני. לא היה לו במה לפרנס את משפחתו, אבל, עם כל מצבו הכלכלי הקשה ראיתו מתמיד וממשיך בדרכו, כאשר עיקר מעיניו היה כתיבת שירים, ומאחר

אהרון פרייברג היה פעיל שנים רבות בתנועת "דרור" בקרקוב, ובמסגרת זו הכשיר צעירים רבים לעלות לארץ ישראל. בשנת 1934 עלה לארץ-ישראל, והצטרף לקיבוץ תל-יוסף, ואחר כך עבר לקיבוץ בית השיטה. אהרון נפגש עם המשורר הקרקובאי מרדכי גבריטיג, וכך הוא כתב על הפגישה.

את הדברים הביא לידיעתנו חברנו ישראל בן זאב, בנם של עטרה ואברהם בן זאב (שכטר), והנערה הנזכרת בסיפור כאחות של שכטר היא קרולה הוטמן (שכטר) אחותו של אברהם בן זאב, שנרצחה בשואה יחד עם בעלה ברוך ותאומיה בני החמש חיים-דוד ושרגא-אלימלך הי"ד.

אחרי שנים רבות של פעולה בתנועה קיבלתי אישור לעלייה (חצי לגלית) כמשתתף ב'מכביה'. באותו זמן דנו בישיבת מרכז "פרייהייט" איך להביא את 'דרור' בגליציה המערבית לתנועת הגשמה. בדיון זה סוכם שמעכבים את עלייתי לארץ, ועלי לפעול בתנועה בקרקוב להקמת קיבוצי-ההכשרה של 'דרור' בגליציה המערבית.

בקרקוב עשה עלי רושם רב הנוף האנושי. בסניף פועלי ציון פגשתי קבוצת חברים וותיקים, ממיטב האינטליגנציה היהודית במקום, שהיו בין מייסדי פועלי-ציון בפולין, ופעלו בתנועה במחציתו של בורוכוב. עתה הם עורכי דין, רופאים, סוחרים, סוכנים של פירמות גדולות בחו"ל, פקידי עיריה וכיו"ב. עם זאת נשארו נאמנים ומסורים לתנועת פועלי-ציון. היה להם יחס של כבוד ורצון לעזור מבחינה חומרית. פעילותם התבטאה בהתייצבות נאמנה לצד תנועת הנוער 'דרור' ובעזרה לקיבוץ ההכשרה.

בתוך הקבוצה הזו פגשתי את

הבית האקדמי היהודי ברחוב פשמיסקה 3 Przemyśl
נבנה בשנים 1924-1926 ביוזמת "בני ברית", "סולידריות" ועמותת הסטודנטים היהודים באוניברסיטה היגלונית "אוגניסקו" (Ognisko). הכספים שנדרשו לבניית הבית נתרמו על ידי האוניברסיטה ועל ידי יהודי קרקוב. הבית האקדמי היהודי היה מרכז חשוב לחיי החברה והתרבות של הקהילה היהודית בקרקוב, ובשנות השלושים של המאה העשרים נערכו בו תערוכות של אמנים ופסלים יהודים. באוקטובר 1939 נסגר המקום ליהודים.

תמונת הסטודנטים צולמה בשנת 1928 על גג הבית האקדמי. שלישי מימין יושב יעקב פריי, יליד קרקוב 1914. האם מישהו מזהה את האחרים?

זאב פריי

אסתר מנהיים – סטניה הולנדר ז"ל

אסתר-סטניה (1924-2020) וזאב-וילק מנהיים (1912-1987) ביום נישואיהם

עם אחותה שבעת מדורי גהנום, החל מגטו קרקוב דרך מחנה הריכוז פלשוב, אושוויץ-בירקנאו, צעדת המוות, רוונסבריק ועד השחרור במאי 1945 במחנה ניונגמה.

האחיות הולנדר חוזרות לקרקוב, עיר הולדתן, אך מיד מחליטות לעזוב את פולין ועלות לארץ-ישראל. באפריל 1946 מגיעות השתיים הביתה.

במולדתה החדשה משלימה סטניה את לימודיה בהוראה ומקדישה את חייה להוראה ולחינוך ילדים ובני נוער. היא מספרת להם, ולעולם כולו, על אהבה, אחווה, על הבנה ועל בניית גשרים בין אנשים ותרבויות.

סטניה וחבריה מהגימנסיה העברית שומרים על קשרים ביניהם ועל קשרים עם קרקוב שלהם. הם נפגשים תכופות ומעלים את זכרונות חייהם המשותפים אז ותומכים האחד בשני – כאן. סטניה ביקרה בקרקוב מספר פעמים, פעמים הייתה מלווה בבני משפחתה שלמדו דרכה להכיר את עולם נעוריה, ופעמים אחרות ביקרה בפולין ובקרקוב כ"עדה" במסעותיהם של בני הנוער.

בספר זיכרונות בעברית ובאנגלית מפרסמת סטניה את קורות חייה בשלושת תקופות חייה – כילדה ונערה בקרקוב שלפני המלחמה, בתקופת המלחמה והמחנות ולאחר עלייתה למולדתה ובניית חייה כאן בישראל. באופן אירוני, סטניה נפטרה בדיוק בימים אלה שנסגרה התערוכה על "משפחות יהודיות בקרקוב" לפני המלחמה, שהוצגה במשך עשור בבית הכנסת "הגבוה". יחד אתה ירד המסך.

'בית עקד' כותב על ספרה של סטניה: "אם יש סיפור נשי של גבורה אישית של נערה צעירה בעולם הגטאות ומחנות הריכוז הקשים של פולין הרי סיפורה האישי של סטניה הוא מהחזקים שבהם. אסתר או בשמה הקודם סטניה הפכה אשת עדות לאחר עלייתה ארצה. בעולם בו אין אלא סבל ויגון מצאה היא דרך: "כולם אומרים תביטי על חצי הכוס המלאה - ואני אומרת לכם מזגו את המחצית לכוסית קטנה והרי לכם כוס מלאה. מי אומר באיזה גודל צריכה להיות הכוס?"

כותבים עליה **פרופ' אלכסנדר ב. סקוטניצקי ופאולינה-שרה נייבר**, מקרקוב (תרגם מפולנית: עמי פמפר): "היא אמרה שהכניעה את היטלר. שהכניעה את הרוע. היא שרדה את השואה. את הרוע את גיהנום המחנות. היא אמרה כי למרות הכל ידעה לאהוב. חפה מכל רצון לנקום. היא בנתה גשרים של הבנה, גשרים של אהבה. סיפרה לדורות הצעירים על ילדותה בקרקוב, בשדרת ה"פלנטי", שם ממש תחת לחומות הוואוול, ארמון מלכי פולין. היא סיפרה על לימודיה בגימנסיה העברית - שם נהגו לחגוג את יום 'מתן השם' (להבדיל מיום ההולדת) של מרשל יוסף פילסודסקי.

בחופשות נהגה המשפחה לנפוש בעיירה ראבקה. נותרו תמונות בהן סטניה, הילדה הכי קטנה, עומדת לבושה מעילון ומביטה באומץ בעדשה. אז היא עוד לא ידעה שבעוד ימים אחדים תזדקק לאופיה החזק.

בינתיים, הילדה הקטנה גרה בקרקוב עם פרידה איינהורן ולאופולד הולנדר, משפחה יהודית משכילה בקרקוב. וסטניה, כמו קרוביה האחרים, היא פטריוטית פולניה.

סטניה לומדת בבית הספר היסודי ובגימנסיה העברית ע"ש חיים הילפשטיין, מוסד מכובד, אותו תזכור סטניה כל חייה, ותזכיר אותו תמיד. כאן חונכה סטניה, יחד עם חבריה, ברוח הציונות והחלוציות וחלמה עם האחרים על שיבה למולדת האבות בארץ-ישראל.

ביום שבו פרצה המלחמה הייתה סטניה בת 15, ואיתה אחותה הצעירה, אדית-יהודית.

סטניה מאבדת את אמה ועוברת

אסתר מנהיים ז"ל פרסמה לפני מספר שנים, את ספר זכרונותיה **"זכרונות חיים"**. בהקדמה לספר היא כותבת:

"שמי היום אסתר מנהיים. נולדתי כסטניה לבית הולנדר בקרקוב שבפולין. אני האוד אשר נותר אחרי השריפה הגדולה, והיכה שורשים במולדת העברית.

במשך חמש-עשרה שנות חיי הצעירים זכיתי לחיות עם הורי ואחותי ובני משפחתי, חיים מאושרים ויפים מאין כמותם. ילדותי המאושרת נצבעה בצבעים כהים ושחורים משפרצה המלחמה, וחיינו השתנו לבלי הכר. כל שהיה ברשותנו נלקח, ומשפחתי אבדה את עמוד התווך שלה, היא אמי היקרה זיכרונה לברכה.

ממחנות הריכוז וההשמדה זכיתי לשרוד לצד חלק מבני משפחתי. הגעתי לארץ, נשאתי לוילק מנהיים ז"ל ופתחתי בחיים חדשים, שבהם זכיתי להקים משפחה וללדת שלושה ילדים, שגאותי עליהם כה רבה. חיי הפכו מגיהנום לחיים טובים ובעלי משמעות. ההכרה בצורך לספר את שאירע גברה בי מיום ליום.

הייתי מורה ומחנכת לדורות של תלמידים בבית הספר היסודי, ובכך תרמתי את חלקי להתפתחותם התקינה של ילדים יהודיים רבים בישראל.

משבגרו ילדי ופרשתי לגמלאות התחלתי בפגישות עם בני נוער ישראלים כאשת עדות, ואף זכיתי לנסוע עמם פעמים רבות לפולין. במקביל להיותי אשת עדות עסקתי שנים רבות בהתנדבות בעמותות שונות, שפעלו לרווחת הציבור.

אולם, תמיד רואה אני למול עיני את משפחתי היקרה, החברים והידידים אשר לא זכו לשרוד אחרי השריפה ההיא, ובאזני לוחשת בקשתם – תזכירי, לעולם לא עוד. בחרתי להיות להם פה. למען ידעו הצעירים החיים כיום במדינת ישראל ובעולם, שדברים איומים התרחשו על פני אדמת אירופה. ידעו - למען לא תחזור שואה כזו שנית. על מנת, שיעריכו את אמא מולדת בה הם חיים. זו המאפשרת להם קיום יהודי-ישראלי בכבוד. לשם כך אני פורסת לכם את סיפור חיי."

עדותו של יעקב שטרנברג על ההצלה על ידי אוסקר שינדלר

יעקב שטרנברג ורעייתו קלרה
היו ב"רשימת שינדלר". בעדותו כותב יעקב כך:

"באמצע אוקטובר 1944, כאשר התקרבה החזית הסובייטית ונתקבלה מברלין פקודה לחסל את פלשוב, עשה שינדלר מאמצים על-אנושיים כדי להעביר את פועליו לברזיל. בחבל הסודטים. לא רק שדאג ל-700 עובדיו מבית החרושת שלו, אלא הרחיב את הרשימה ל-800 גברים ו-300 נשים. שינדלר הצליח יפה בפעולה זו. אף על פי שנאסר כשבוע ימים, היה זה מבצע כביר מצדו וכרוך בסכנות עבורו.

זוהי פרשה בפני עצמה אך הוא הוציא לאחר ימים מספר את 800 הגברים מגרוס-רוזן, ופרשה עוד יותר הרואית אך הוציא את 300 הנשים מאושוויץ, מאותו הגיהנום האכזר. שמעתי מאשתי איך באותה תקופה של יותר משלושה שבועות היו הנשים מיואשות לגמרי, ולא האמינו שיזכו לראות עוד את בעליהן, אחיהן ואבותיהן. הן הסתובבו ליד הקרמטוריום רעבות ויחפות, ללא ניצוץ של תקווה, ופתאום נקראו למסדר וכל הרשימה כובדה, פרט ל-3 נשים שהיו חולות אנושות.

פרשת חולי גולשאו היא פרשת גבורה כשלעצמה – שיא המעשים ההומניטריים של שינדלר. על דעת עצמו נתן הוראה לשבור את דלתות הקרונות מצופי כפור אשר תעו זה שבועיים עם יהודים "מוזולמנים" מגולשאו. הוציאו 15 גופות שכבר קפאו מקור. בהשתדלותו של שינדלר

הביאו אותם לקבר ישראל, בלוויית הרב מנשה לברטוב. כ-100 איש שנשארו בחיים ופרפרו בין חיים למוות, הכניס לבית-חולים קטן, והם החלימו הודות להשגחתם וחסותם של הזוג אמיליה ואוסקר שינדלר.

אלה רק כמה עובדות שאיש מאתנו לא ישכחם עד נשימתנו האחרונה לאיש הגדול והדגול מחסידי אומות העולם אוסקר שינדלר. במעשי ההצלה שלו ובחירותו נפשו והציל את 1200 ה"שינדלר יודין".

עד כמה היה שינדלר מוכן לעזור להצלת יהודים ברצוני לציין את העובדות הבאות, שהן כל כך אופייניות לתכונותיו של שינדלר והמנטליות שלו: באמצע אוקטובר 1944 מסר שינדלר למפקד מחנה הריכוז בפלשוב את הרשימה של עובדיו באמייל-פבריק ושל אסירים אחרים שעבדו במקצוע המתכת, שביחס אליהם קיבל רשות להעבירם לברזיל, בכדי להעסיקם במפעל שהקים שם לייצור חלקי תחמושת. על סמך לחצו של ריימונד טיש (מנהל המתפרה של מדריטש בפלשוב) השיג שינדלר רשות להוסיף לרשימה הני"ל כ-20 פועלים מ"מדריטש", אף כי הם היו רחוקים מעבודות מתכת. אז צץ אצל שינדלר רעיון שבמקום 20 איש שעליהם קיבל רשות להוסיף לאותה הרשימה שכבר היתה חתומה, אפשר להוסיף יותר שמות, את השמות יכתבו בכתב-יד זעיר וצפוף ככל האפשר. ואמנם כך עשו, ובאופן זה הוסיפו ונדחסו לאותה רשימה כ-50

שמות, וזה עזר להציל 30 יהודים נוספים ממוות בטוח. עוד 30 אסירים חייבים תודה לשינדלר בעד הצלת חייהם.

והסיפורים הם ארוכים ואין למנות אותם. אפשר להמשיך עד אין קץ איך דאג על פי פנייה פשוטה להשיג זוג משקפיים למי שנוקק לכך או כלים ומכשירים, ואותה תוספת מזון שקיבלנו ממנו כל הזמן ואשר בלעדיה ספק אם היינו מחזיקים מעמד.

סיפורי לדוגמא איך הוא דאג למשקפיים שהביא מצביטאו, לא רק לאשתי אלא לעשרות אסירים. קשה עתה להעריך עזרה קטנה כזאת; אבל בשעתו היה לה ערך כביר שהיום אין לשערו. ולא רק משקפיים: מברשת גילוח, מכשיר לגילוח, סבון, דברים פעוטים אלה נתנו אז את ההרגשה שהאדם עוד לא הושפל לגמרי והודות לשינדלר, האסיר עוד נמצא בבחינת בן אדם.

הכינים אכלו בנו, ונתנו את אותותיהם, ומחלת הטיפוס החלה פורצת. אלמלא הסידור המהיר של מכון החיטוי מי יודע מה היה קורה. מה להזכיר תחילה: את ההשגחה והחסות ועזרה בבית החולים הקטן, את תוספת המזון, את אספקת התרופות?

במחנות האכזריים לא העזנו לחלום שנוכל לראות במו עינינו את תקומת מולדתנו ובה לברך את מצילנו שינדלר. הודות לשינדלר הגענו לרגע המאושר בחיינו.

בביקורו הראשון של אוסקר שינדלר בישראל, ב-28.4.1962, יום הולדתו ה-54 של שינדלר, קיבלו אותו רבים מניצוליו בשדה התעופה ובקבלות פנים.

בסיומה של אחת הפגישות אמר לו יעקב שטרנברג: "כעת אבקשך לקבל מאיתנו טבעת מזהב ובה תמצא בפנים מלים בעברית המוקדשות לך. לא כגמול מוגשת לך מזכרת זו – אלא במקום אותה הטבעת אשר הוגשה לך ביום השחרור. חברנו ליכט אשר עשה את הטבעת אז, עשה אותה גם הפעם."

אברך את שינדלר היקר לנו בברכתנו המסורתית: היה ברוך ומבורך בבואך ובצאתך מישראל. לא נשכח אותך לעולם!"

אוסקר שינדלר מוקף בניצוליו שהגיעו לקבלו בשדה התעופה. צילום: דוד רובינגר

ספרים, רבותי, ספרים - "נדר"

רות קורנבלום-רוזנברג שרדה את המלחמה ואחריה גמלה בליבה החלטה שאם תשאר בחיים היא נודרת נדר לספר על כל מה שעבר ועוד יעבור עליהם. הרי מוכרחים לדעת...

בספרה "נדר", בהוצאת מ"מורשת" בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ' וספרית פועלים, מספרת רות את סיפור חייה. היא נולדה בקרקוב בשנת 1923, בת יחידה להוריה אסתר ויעקב-דב. למדה בגימנסיה העברית והייתה פעילה בתנועת הנוער הציונית-חלוצית "עקיבא".

רות התנסתה במוראות שבגטו, פעלה במחתרת האנטי נאצית, וחוותה את הזוועות במחנה פלשוב, סקארז'יסקו-קמיננה וליפציג. השתתפה ב"צעדת המוות ושחררה עם חברותיה על ידי חיילי הצבא האדום. הוריה וכמעט כל בני משפחתה הענפה נרצחו בשואה.

לאחר המלחמה חזרה לקרקוב,

סייעה בהתארגנות הנוער היהודי, הצטרפה להכשרה חלוצית בגרמניה, ועלתה בשנת 1946 בעליה ב'. בדרכה לארץ-ישראל נאסרה על ידי הבריטים ונכלאה במחנות בקפריסין, יחד עם בעלה אליעזר. בישראל התגוררה המשפחה בקרית טבעון.

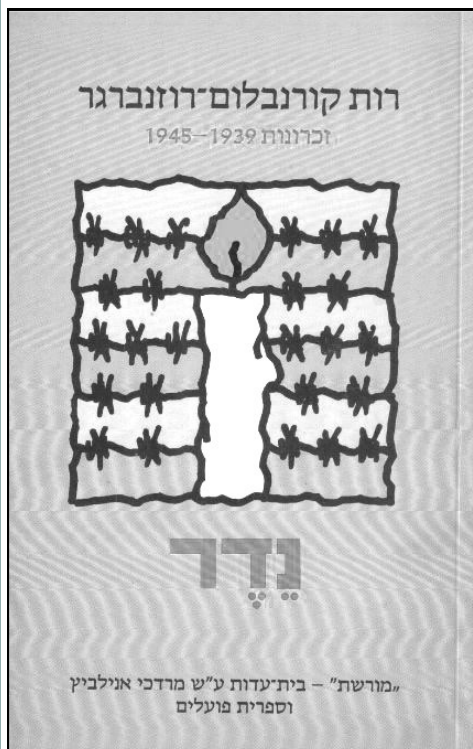
על עטיפת הספר כותבת רות: "אמי באה אלי בחלום, לבושה בשמלת פסים, כמו שלי, ואמרה לי: 'אל תדאגי, ילדה שלי, את תשארי בחיים ותספרי לכולם עלינו. אסור לשכוח!'"

סימון אסירים בפלשוב

יעקב שטנדיג, בספרו "פלאשוב" כותב: "בסך הכול עברו את מחנה פלאשוב כעשרים וחמישה אלף אסירים. מיספור האסירים התחיל במס' 101 ואת המספר הזה נשא בכבוד חילוביץ', שבאופן רשמי נקרא "זקן המחנה" ואת המספר 102 נשאה אשתו. במחנה פלאשוב לא חרתו על הידים של האסירים את המספרים בכתובת-קעקע, כפי שהיה נהוג באושוויץ ובמחנות אחרים.

באחד בינואר 1944, כשהפך מחנה פלאשוב ממחנה עבודה למחנה-ריכוז, איחדו את המספור של האסירים היהודיים והפולניים. מספרי שלי בפלאשוב היה 3982, בגרוס-רוזן 75132, ובבוכנוואלד 10506.

האסירים במחנה פלאשוב לא צולמו, כמו במחנות אחרים. ואלה הסימנים שהשתמשו בהם בפלאשוב: האסירים

משתתפים בצער המשפחה ואבלים על פטירת חברנו אשר מנדלבאום ז"ל

**יליד קרקוב
בן הדסה עדה ואברהם
יעקב מנדלבאום
פרופ' לכימיה בטכניון**

מתאבלים על פטירתה

של חברתנו

ברכה ויזן ז"ל

לבית רוזנברג

ומשתתפים בצער המשפחה

אבלים

ומשתתפים בצער המשפחה

על פטירתו של חברנו

**ראובן (רומק) וקס
ז"ל**

בן משפחת נכט מקרקוב

מרכינים ראש ואבלים על

פטירתה של חברתנו

אירנה יוהנס ז"ל

לבית הימלבלאו

**תלמידת הגימנסיה העברית
בקרקוב**

הפוליטיים הפולניים ענדו על בגדיהם משולש אדום עם האות P שהיא קיצור של Pole. את האות הזאת היו חייבים לענוד על כל חלקי הלבוש - החולצות, המעילים, והמעילים העליונים. היהודים היו חייבים לענוד סימן של מגן דוד, שהורכב משני משולשים: משולש אדום ומשולש צהוב. מלבד הסימון הזה חייב היה כל אסיר לענוד את מספרו על חזהו, על שרולו השמאלי ועל מכנסו הימני.

אסירים פושעים מקצועיים ענדו משולש ירוק, ואותו ענדו רק "פושעים מקצועיים" - אסירים גרמנים שהועברו לפלאשוב ממחנות אחרים ונתמנו כאן כ"קאפומנים". אסירים שנתפסו כחשודים בבריחה, כלומר, גם כאלה שברחו ונתפסו וגם כאלה שניסו לברוח, היו מצוירים להם על בגדיהם עיגולים גדולים בצבעי הקשת, למען יבחינו בהם מרחוק.

